

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 17 april 2018

Mål nr

T 2196-17

PARTER

Klagande och motpart

CA

Ombud: Jur.kand. FB och jurist JF

Klagande och motpart

Mälardalens högskola, 202100-2916

Box 883

721 23 Västerås

Ombud: Advokaterna HPB och MH

SAKEN

Fordran

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2017-04-06 i mål T 6401-16

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut på det sättet att det belopp som Mälardalens högskola förpliktas att betala till CA bestäms till 114 000 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 25 maj 2015.

Högsta domstolen förpliktar Mälardalens högskola att ersätta CA för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 41 360 kr, avseende ombudsarvode, jämte ränta från dagen för denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

CA har yrkat att Högsta domstolen ska förplikta Mälardalens högskola att till henne betala 170 812 kr, eller det lägre belopp som domstolen finner skäligt, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 25 maj 2015.

Mälardalens högskola har för egen del yrkat att CAs talan helt ska lämnas utan bifall.

Mälardalens högskola har vidare yrkat att Högsta domstolen ska dels befria högskolan från skyldigheten att ersätta CA för hennes rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten, dels tillerkänna högskolan ersättning för egna rättegångskostnader i dessa instanser med där yrkade belopp.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Prejudikatfrågan

1. Målet gäller frågan om en högskola under statligt huvudmannaskap kan förpliktas att återbetala studieavgift till en student vid bristande kvalitet i utbildningen.

Bakgrund

2. CA antogs till utbildningen Analytical Finance, som är ett kandidatprogram vid Mälardalens högskola i Västerås, med start höstterminen 2011. Utbildningen har funnits vid högskolan sedan 2001 och omfattar 180 högskolepoäng, vilket motsvarar tre års heltidsstudier. CA, som är amerikansk medborgare, var inte berättigad till avgiftsfri utbildning och betalade därför en studieavgift som togs ut med 55 000 kr per termin.

3. CA avbröt sina studier under hösten 2013. Hon hade då uppnått 46,5 högskolepoäng och utöver det fått tillgodoräkna sig 34,5 poäng från studier utomlands. Hon framställde krav på återbetalning av erlagd studieavgift med hänvisning till att utbildningen haft bristande kvalitet. Högskolan avslog kravet i april 2014. Sammanlagt har hon, efter vissa avräkningar m.m., krav på återbetalning med 170 812 kr.

4. Universitetskanslersämbetet (UKÄ) genomförde 2012–13 en nationell kvalitetsutvärdering av utbildningar vid svenska universitet och högskolor som leder till kandidat-, magister- eller masterexamen i matematik och matematisk statistik och närliggande huvudområden. Utbildningen Matematik – kandidatexamen vid Mälardalens högskola fick omdömet ”bristande kvalitet”. Detta föranledde UKÄ att i september 2013 ifrågasätta högskolans tillstånd att ut-

färda denna examen. Högskolan inkom i september 2014 med en analys av bristerna och en redovisning av vidtagna åtgärder. Efter uppföljning beslutade UKÄ i februari 2015 att utbildningen nu uppfyllde kvalitetskravet och att det inte längre fanns skäl att ifrågasätta examenstillståndet.

Parternas grunder

5. CA har i första hand åberopat att det uppkommit ett ömsesidigt förpliktande civilrättsligt avtal mellan henne och högskolan. Hon har i denna del anfört att högskolan begått ett avtalsbrott genom att det förelegat brister i utbildningens kvalitet och att högskolan därför är skyldig att betala tillbaka den avgift hon erlagt. Enligt CA var Analytical Finance en av de inriktningar som ingick i UKÄ:s granskning. Hon har som alternativa grunder åberopat att högskolan orsakat henne skada genom fel eller försummelse, antingen vid myndighetsutövning eller genom felaktiga upplysningar och råd.

6. Mälardalens högskola har bestritt att något civilrättsligt avtal uppkommit mellan parterna. Enligt högskolan styrs parternas rättsförhållande i sin helhet av den offentlighetsrättsliga reglering som gäller för högskolans verksamhet. För det fall att ett civilrättsligt avtal anses föreligga har högskolan bestritt att avtalsbrott begåtts. Högskolan har även bestritt att det förekommit fel eller försummelse.

7. Den första frågan i målet är således om det föreligger ett ömsesidigt förpliktande avtal och, om så är fallet, vilka rättsliga konsekvenser detta får.

Rättsförhållandet mellan en högskola och avgiftsskyldiga studenter

8. Utbildningen vid universitet och högskolor i Sverige var tidigare avgiftsfri för både svenska och utländska studenter. Från och med hösten 2011 gäller bestämmelser som i huvudsak innebär att avgiftsfriheten omfattar endast studenter från länder inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet eller från Schweiz. Studenter från andra länder ska betala avgifter för utbildningen, dels en anmälningsavgift om 900 kr, dels en studieavgift som beräknas enligt principen om full kostnadstäckning. Om utbildningen omfattar mer än 30 högskolepoäng, får högskolan besluta att studieavgiften får betalas genom delbetalningar och att en första delbetalning är tillräcklig för att bli antagen. (Se 4 kap. 4 § högskolelagen, 1992:1434, samt 2 § och 5–8 §§ förordningen, 2010:543, om anmälningsavgift och studieavgift vid universitet och högskolor.)

9. I den proposition som ligger till grund för regleringen av avgiftsskyldigheten berörs den rättsliga karaktären av förhållandet mellan en högskola och avgiftsskyldiga studenter. Flera remissinstanser hade påpekat att en studieavgift kunde medföra att studenterna får rättigheter liknande dem som finns vid civilrättsliga avtal. I propositionen anförde regeringen att det finns bestämmelser som medför att beslut rörande studenter utgör myndighetsutövning, exempelvis om behörighet att antas och om avstängning från utbildningen. Regeringen konstaterade att det inte finns några lagfästa civilrättsliga bestämmelser som reglerar förhållandet mellan en student och en högskola eller en annan utbildningsanordnare. Vidare noterades i propositionen att Högsta domstolen i rättsfallen NJA 1998 s. 656 I och NJA 2008

s. 642 hade tillämpat allmänna kontraktsrättsliga principer när det allmänna brustit i sina skyldigheter rörande barnomsorg. Regeringens slutsats blev att frågan om studentens rättigheter i den berörda situationen tills vidare får lösas i rättstillämpningen. (Se prop. 2009/10:65 s. 19 f.)

Högsta domstolens praxis

10. Uttalandena i propositionen går alltså tillbaka på två avgöranden från Högsta domstolen. Rättsfallet NJA 1998 s. 656 I rörde frågan om allmän domstols behörighet att pröva tvist om återbetalning av avgifter för kommunal barnomsorg på grund av hälsofarliga lokaler i barnomsorgen. Föräldrarna ansågs kunna föra en sådan talan vid allmän domstol, då förhållandet i denna del bedömdes ha så starka privaträttsliga inslag att det förelåg ett ömsesidigt förpliktande avtal.

11. I rättsfallet NJA 2008 s. 642 var frågan om föräldrar var skyldiga att betala avgift för barnomsorg till kommunen under den tid då personalen var uttagen i strejk. Högsta domstolen framhöll att tillgången till frivillig barnomsorg förutsätter att ett avtal ingås och att en avgift betalas till kommunen. Betalningsförpliktelsen i sig, till skillnad från bestämmandet av avgiftens storlek, kan inte anses utgöra ett offentligrättsligt inslag i avtalsförhållandet mellan kommunen och barnomsorgstagaren utan är av privaträttslig natur. Domstolen fann att även med hänsyn tagen till att den statliga styrningen av kommunernas barnomsorgsverksamhet hade ökat jämfört med förhållandena i 1998 års fall, så var det alltså fråga om ett ömsesidigt förpliktande avtal. Domstolen befriade barnomsorgstagaren från betalningsskyldighet för den

aktuella perioden med hänvisning till den avtalsrättsliga principen att den som inte får en avtalad prestation inte heller behöver betala för den.

Finns det inslag av ett ömsesidigt förpliktande avtal?

12. Det har lämnats öppet av lagstiftaren om förhållandet mellan en högskola och de avgiftsskyldiga studenterna innehåller civilrättsliga inslag och vad som i så fall ska gälla. De offentlighetsrättsliga reglerna täcker inte alla aspekter av rättsförhållandet och kan inte tolkas motsatsvis på ett sådant sätt att de generellt skulle hindra en tillämpning av allmänna kontraktsrättsliga principer.

13. Ett sådant synsätt ligger i linje med framför allt 2008 års avgörande från Högsta domstolen. Det är i och för sig så att det finns ett tydligt offentlighetsrättsligt inslag även på det nu aktuella området genom att högskolan i flera avseenden intar myndighets ställning i förhållande till sina studenter. Exempelvis utgör beslut om antagning och examination myndighetsutövning. Studieavgiften tar emellertid sikte framför allt på själva utbildningen. Det blir särskilt tydligt genom att studieavgiften ska bestämmas enligt principen om full kostnadstäckning och alltså till större delen avser kostnaden för undervisning. I frågan om vad studenten erhåller i utbyte för avgiften gör sig i allt väsentligt samma argument gällande som i barnomsorgsfallen. I nu föreliggande situation tillkommer dessutom att högskolan – till skillnad från vad som gällde för kommunerna i barnomsorgsfallen – inte har någon lagstadgad skyldighet att tillhandahålla den nytta som man tar betalt för.

14. Studentens betalning får därmed anses göra det följdriktigt med ett civilrättsligt och därmed kontraktsrättsligt synsätt på högskolans motprestation när det gäller utbildningens innehåll och genomförande. Slutsatsen blir att allmänna kontraktsrättsliga principer bör tillämpas när det gäller att bedöma vilka rättigheter en avgiftsbetalande student har i förhållande till en högskola beträffande utbildningens kvalitet och vilka påföljder som kan göras gällande vid eventuella avvikelser från kvalitetskraven. Vid bestämmande av innehållet i parternas förpliktelser måste dock rättsförhållandets offentlighetsrättsliga natur beaktas (jfr NJA 2008 s. 642).

Har högskolan begått avtalsbrott?

15. I likhet med hovrätten finner Högsta domstolen att parternas avtal omfattat hela utbildningsprogrammet Analytical Finance och inte enbart, som högskolan hävdar, de enskilda kurser som erbjöds inom ramen för programmet för den termin som avgiften avsett.

16. När det gäller en högskolas kontraktsrättsliga ansvar i förhållande till en avgiftsskyldig student för brister i utbildningen bör utgångspunkten för bedömningen vara de befogade förväntningar som studenten kan ha på utbildningens kvalitet (jfr Bertil Bengtsson, Offentliga tjänster i civilrättsligt perspektiv, 2013, s. 122 ff.).

17. Enligt 1 kap. 4 § högskolelagen ska verksamheten vid universitet och högskolor avpassas så att en hög kvalitet nås i utbildningen. Av 1 kap. 13 och 14 §§ framgår att ett tillstånd att utfärda examina får lämnas bara under förutsättning att utbildningen uppfyller bl.a. kvalitetskravet i 4 § och att en högskola som inte uppfyller detta krav kan få sin examensrätt upphävd.

18. Bestämmelsen i 1 kap. 4 § om utbildningskvalitet är allmänt utformad. Den är emellertid kopplad till möjligheten att en högskolas examenstillstånd kan dras in och får på så sätt relevans i fråga om vad som utgör avtalsinnehåll. Studenten får därför typiskt sett anses ha fog för förväntningen att utbildningen ska svara mot de kvalitetskrav som gäller för en avsedd examen. Vid en tillämpning av allmänna kontraktsrättsliga principer med anledning av påstådda kvalitetsbrister i en utbildning är det även av betydelse vilka uppgifter som studenten i förväg har fått från högskolan rörande utbildningens uppläggning och innehåll samt vilka mål som utbildningen är avsedd att uppnå. Att innehållet i en utbildning som ska fortgå under en längre tid förändras och utvecklas behöver dock inte utgöra någon avvikelse från vad studenten kan förvänta sig.

19. Det avgörande för bedömningen bör vara huruvida utbildningen håller en sådan kvalitet att de avsedda målen kan uppnås med en adekvat studieinsats, förutsatt att studenten har tillräckliga förkunskaper och i övrigt är lämpad för utbildningen. I praktiken är det i fall där studenten kan styrka mer grundläggande brister i en högskoleutbildning som han eller hon kan vinna framgång med ett påstående om att högskolan brutit mot avtalet. Skulle exempelvis utbildningen ha så allvarliga brister att högskolan inte längre uppfyller kraven för ett examenstillstånd, kan detta innebära att högskolan ska anses ha gjort sig skyldig till avtalsbrott.

20. I det nu aktuella fallet konstaterade UKÄ i sin utvärdering av utbildningen Matematik – kandidatexamen vid Mälardalens högskola att det fanns bristande måluppfyllelse beträffande fyra av fem examensmål. Det samlade omdömet om utbildningen angavs som ”bristande kvalitet” (se p. 4). Utvärderingen omfattade den utbildning som CA hade antagits till och innebar

att högskolan riskerade att få examenstillståndet för utbildningen återkallat. Högskolan – som i sin uppföljning av utvärderingen erkände brister i utbildningen – vidtog därför under 2013 och 2014 ett betydande antal åtgärder för att höja utbildningens kvalitet. Sålunda anställdes flera nya lärare med den kompetens som behövdes, och ett antal nya kurser lades in i utbildningsprogrammet.

21. Utvärderingen och högskolans efterföljande åtgärder för att höja kvaliteten på utbildningen visar att utbildningsprogrammet inte har hållit den kvalitet som CA haft fog att förvänta sig.

Vilken påföljd föranleder avtalsbrottet?

22. CA har yrkat full återbetalning av den studieavgift som hon har betalat. Hennes talan kan ses som en begäran om avdrag på priset med stöd av allmänna kontraktsrättsliga principer (jfr p. 14).

23. Högskolan har bestritt att CA har rätt till sådant avdrag på priset med hänvisning till att det genomförda åtgärdsprogrammet innebär att högskolan i vart fall vidtagit rättelse och avhjälp påstådda brister.

24. Av allmänna kontraktsrättsliga principer får anses följa att en part som erhåller en prestation med fel eller brist har rätt att kräva avdrag på priset. Beroende på vilken kontraktstyp prestationen avser beräknas avdraget på något olika sätt. Det grundläggande är dock att avdraget ska vara så stort att det skäligen kan anses återställa balansen mellan prestation och pris.

25. Vid vissa typer av prestationer, såsom vid köp av varor och vid arbeten på lösa saker eller fast egendom, har motparten en rätt att avhjälpa felet, dvs. att genom åtgärder återställa den utförda prestationen till avtalad standard. Endast om så inte sker eller inte sker inom skälig tid föreligger en rätt till prisavdrag. Vid tillhandahållande av utbildningstjänster av det slag som är aktuellt finns det emellertid inget tydligt stöd i svensk rätt för att utbildningsanordnaren ska anses ha en rätt att avhjälpa bristerna som en förutsättning för rätten till avdrag på priset.

26. Mot denna bakgrund bör CA anses ha rätt till ett avdrag på den studieavgift som hon har erlagt. Hon har begärt att hela studieavgiften ska återbetalas. Ett bifall till CAs talan förutsätter att den utbildning som hon genomgått och tillgodogjort sig ska anses vara helt utan värde. Den bevisning som hon har åberopat för inte så långt. Det råder dock inte någon tvekan om att det har funnits betydande kvalitetsbrister i utbildningen som krävt omfattande åtgärder för att rättas till. Mot denna bakgrund bör avdraget skäligen bestämmas till två tredjedelar av den erlagda studieavgiften eller avrundat till 114 000 kr. Hovrättens domslut ska alltså ändras i enlighet därmed.

Rättegångskostnader

27. Målet har, liksom i hovrätten, till största delen gällt frågorna om det funnits ett ömsesidigt förpliktande avtal och om det förelegat ansvarsgrundande brister i utbildningen. Med hänsyn till detta är CA att anse som

vinnande part i målet, och hon ska då få ersättning för sin rättegångskostnad i Högsta domstolen.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Johnny Herre, Agneta Bäcklund, Lars Edlund (referent) och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Lovisa Svenaeus